A hét filmjei

...Ha idejében bemutatják *Abuladze, German* munkáit is; ha *Mitta, Panfilov, Klimov, Sepityko, Mihalkov* kiemelkedő filmjei mellett megismerkedhetünk például *Alekszander Aszkoldov, Kira Muratova, Timur Babluani* és a többiek törekvéseivel; ha *Otar Joszeliani* nem *Párizsban*, hanem a tbiliszi stúdiókban folytatja, variálja sajátos álmait —, szinte bizonyos, másként értékeljük mi is a mai szovjet film világképét. Mert ma már bizonyos — ahogy a polcról lekerült filmek hirtelen, kései sikere is igazolja —, a hivatalos megrendelésre készülő szellemi tucatsorozatok mellett létezett egy másik szovjet filmművészet is, amely *„némaságra ítéltetve"* is, de megőrizte, továbbfejlesztette a húszas évek legnemesebb, legtisztább hagyományait.

Csak hát az idő, az idő... Egyetlenegy művészeti ág sem szenved annyit az idő kártékony múlásától, mint éppen a film. Hiszen századunk kollektív művészetének léte az adott korszak igézetétől, nyilvánosságától függ. (Csak az igazán kiemelkedő alkotások vészelhetik át az idő technikai, gondolati rombolását, rongálását.) De az idő, a kényszerű várakozás kikezdheti az alkotó szenvedélyét, fantáziáját is. Sohasem felejtem el például *Aszkoldov* reménytelen arcát, amikor *Moszkvában*, az idei fesztiválon már nem tudott örülni a kései sikernek... Vagy *Andrej Szmirnov* keserű mondatait, aki a mostani szovjet filmhét sajtókonferenciáján „félreállítását" magyarázta... (*A Belorusz pályaudvar* után még két filmet forgatott. Az egyiket betiltották, a másikat olyannyira átvágatták, hogy már nem vállalhatta a filmkészítés mesterségét.)

Mindenesetre most, hogy nálunk is bemutatják a szovjet stúdiók *„polcos" alkotásait* — remélni szeretném, hogy a magyar nézők is felfigyelnek a moszkvai, a tbiliszi, a leningrádi, *„filmeskarének"* markánsabb, erőteljesebb tisztább hangjaira.

VEZEKLÉS

Tengiz Abuladze a hetvenes évek végén, szinte elsőként fogalmazta filmmé a sztálinizmus pszichológiáját, a parancsuralmi rendszer fantazmagóriába illő képtelenségeit, működési mechanizmusát... Aki látta a tipikus grúz cseppet sem szokványos filmjeit a televízióban (például a *Könyörgést*, és *A kívánság fáját*), igazán nem tartja különösnek, hogy ez a nagyszerű rendező most is merészen váltogatja a különböző stíluselemeket. Mert a *Vezeklés* is egyformán kötődik a filmművészet változatos stílusirányzataihoz (a szürreális elemektől kezdve, a groteszk játékosságán át, egészen az új-barokk bravúrjaihoz) — és a grúz kulturális hagyományokhoz.

Már a kezdő képsor — a templomokat formázó habostorták látványa — megadja az egész film kissé profán, mondhatni grúzosan groteszk alaphangulatát. Hiszen itt a könnyed-édes, habos ízek látványától *robogunk át* a történelemhez, a levezekelhetetlen emberi kínokhoz. Mert mindaz, ami a filmben történik, Katevan, a tortákat díszítő, *középkorú asszony képzeletében pereg.* Pontosabban: amikor Katevan az újság első oldalán meglátja a diktátor haláláról szóló gyászjelentést, képzeletben — mert már nem tehet mást — bosszút áll szülei gyilkosán... (Katevan festő apját, Szandrót a diktátor őzi koncentrációs táborba. Majd anyját s barátait is elveszíti.) De az asszony *képzeletbeli bosszúját* jelzi az utolsó kép is, amikor Abuladze és a kiváló operátor, *Levan Paatasvili* kamerája ismét megállapodik — a szédült, fantasztikus körtánc után — a tortát sütő asszony keserű-merengő arcán, s a habosságos templomocskák pompás formáján...

Habostorta és társadalmi kín, megélt történelem? Mi ez? Nem véletlen, hogy *Yves Montand*, a cannes-i filmfesztivál döntnöke így nyilatkozott az Abuladze-film látán: *„ezt a filmet önök biztos jobban értik, mint mi..."* Valóban, a közép-kelet-európai sorsot s a képtelen történelmet megélt ember érezheti át az egész film szellemiségét... A groteszk elemekkel társuló, képtelennek tetsző, s mégis igaz tragédiát. Varlam figurája — a túlzott, karikaturisztikus elemekkel együtt is maga a mindenkori zsarnok. A fenyegető félelem. Mondhatnánk: ez a *Berija—Goebbels—Mussolini* képletére, képmására formált rettenetes diktátor — maga az

Avtangyil Maharadze – Varlam, a diktátor szerepében

időtlen s mindenütt jelenlévő félelem. Víziószerűen megjelenített rémtettei ma is sokkolóan félelmetesek. Farkasvigyora, mosolya elől nem lehet elbújni. Kiszaglássza még a legtitkosabb gondolatokat is. Még a föld alól is kikaparja ellenfeleit, barátait és híveit. (Félelmetes az a jelenet, amikor Nino — Katevan anyja — azt álmodja, hogy férjével együtt a föld alatt keres menedéket az üldözők elől. Mindhiába. Máris ott kocsizik nyitott limuzinjában Varlam — diadalmas operaáriát énekelve.)

Mert Abuladze filmje — a víziók, álmok, groteszk helyzetek rapszodikus, de mégis szigorú rendjével — szüntelen gondolkodásra készteti az embert. A diktátorság mibenlétéről, kortalanságáról. Ugyanakkor Abuladze mellőzi a megbékélés szép igéjét. Hiszen Varlam meghal, mielőtt utolérné a számonkérés, az igazságos büntetés. Noha Katevan, a meggyilkolt Nino és Szandró lánya nem hagyja *„békésen nyugodni"* a diktátort. Éjszakáról, éjszakára kiássa a holttestet a sírjából, s odacipeli a Varlam-család udvarára. De ez a tény már nem változtat a dolgokon, a túlélők kínjain.

Maradnak a fiatalok... Például Torndike — Varlam unokája —, aki nem tud, és nem is akar együtt élni a nagyapa bűneivel. S mert azt is sejti, hogy nem lehet levezekelni az apák és nagyapák vétkeit — inkább a halált választja. Valójában Torndike, a legszívszorítóbb áldozat ebben a különös grúz *Vezeklésben.*

Legalábbis nekem erről szól *Tengiz Abuladze* nagyszerű filmje, mely *„sehol és mindenütt"* játszódhat. Noha most csak Katevan képzeletében játszódik.

A HALOTT EMBER LEVELEI

Azonosíthatatlan helyszínen játszódik a fiatal *Konsztantyin Lopusanszkij* megrázó filmje is. De ez az atomkatasztrófa utáni, fekete-fehér-kékes-barnás-pirosas víziók — a saját sírjukat ásó túlélőkkel, örökös szélfúvásos morajával, razziázó-szirénázó kísértet-járműveivel — nagyos is valóságos félelmeket rejtjelez. *A lehetségest. A megtörténhetőt.*

A végtelenül lepusztult világban mintha *Andrej Tarkovszkij* szelleme bolyongana. Legalábbis néha olyan érzésem támadt, hogy *Tarkovszkij* Stalkere diktálja *A halott ember leveleit*... De itt már nincsenek titkok. Ez maga a *„zóna"*. Már nincs *szoba* sem — ahol esetleg a *kívánságok is teljesülhetnek.*

Vagy mégis? A halott ember, aki innen a félig betemetett bunkerből dátumozza a végpusztulást, s aki felelősnek érzi magát az atomkatasztrófát előidéző komputerhibáért — maradék erejével még tenni akar valamit... Befogadja a központi bunkerből kiűzött, sugárfertőzött gyerekeket, s karácsony estéjén kicsi fácskát állít nekik a lassan kihűlő szeretet, parányi gyertyák cseppnyi meleget árasztó fényeivel... Aztán a gyerekek elindulnak a homokot, pernyét sodró, atomfelhős szélben, ismételgetve az öreg utolsó szavait: *„amíg az ember úton van — még remélhet..."*

Lopusanszkij Tarkovszkij tanítványaként forgatta első nagyjátékfilmjét. S így nekünk is lehet reményünk: Tarkovszkij művészete — folytatódhat...

Gantner Ilona

Hanglemezfigyelő

ABBADO VEZÉNYEL

Nem tudom, ki most a legnagyobb élő karmester. Van, aki *Karajanra* esküszik, van, aki *Solti Györgyre* — és folytathatnám a sort *Patanéval, Zubin Mehtával*, de *Bernstein* és *Gennagyij Rozsgyesztvenszkij* neve is benne van a kalapban. (Sok más névvel együtt.)

Én a magam részéről *Claudio Abbadót* szeretem a legjobban. Mindig „vevő" vagyok rá, hiszen olyan finomságok kicsendítésére készteti a zenekarokat, amelyek még a hajdan volt szerzők számára is a reveláció erejével hatnának bizonnyal. Ezért örülök meg minden lemezének. A napokban az NDK Centrumban ért nagy öröm, hiszen egy a DGG-től „átlicencezett" Eterna-lemez két nagyszerű alkotást: Muszorgszkij Egy kiállítás képei, valamint Maurice Ravel La Valse című művét tett éppen közkinccsé, Claudio Abbado újrateremtésében.

Modeszt Petrovics Muszorgszkij igen jó cimborája volt a víg kedélyű piktornak, *Viktor Alekszandrovics Hartmannak.* Muszorgszkij sem volt hosszú életű (1881-ben, negyvenkét éves korában halt meg), de Hartman pályáját még kurtábbra szabta a sors: ő már 1873-ban távozott az árnyékvilágból, mielőtt betölthette volna negyvenedik életévét. Egy esztendővel a halála után, 1874-ben emlékkiállítást rendeztek a tiszteletére Péterváron. Muszorgszkij ennek a kiállításnak a képeit öntötte zenébe.

Muszorgszkij kitűnő zongorista volt. Már kilencesztendős korában ámulatba ejtette a környezetét. Ám apját ez egy pillanatra sem gátolta abban, hogy katonai pályára adja a nem mindennapi zenei tehetséggel megáldott fiút. S ha a sors közbe nem szól, Muszorgszkij sem lett volna több, mint egy ügyesen zongorázó hadnagyocska, aki léha tiszti mulatságokon szolgáltatja a talpalávalót. Ám a sors közbeszólt, méghozzá *Borogyin, Dargomizsszkij, Kjui* és *Sztaszov* urak személyében, akik végérvényesen eltérítették a húszéves gárdatisztet a muzsika irányába. Ez a baráti kör volt az előzménye a későbbi Ötök társaságának, amely az orosz zene megújítását tűzte ki célul, s célját nem remélt eredménnyel meg is valósította. A társaság tagjai *Balakirev, Borogyin, Kjui, Muszorgszkij* és *Rimszkij-Korszakov* voltak.

Muszorgszkij a hangszerelés tudományát voltaképpen sohasem tanulta meg igazából. Az Egy kiállítás képei is eredetileg zongorára íródott, mások hangszerelték meg később: *Ravel, Butnyikov* stb. Ravel hangszerelése sikerült a legjobban, így ma is ezt a változatot hallhatjuk mindenütt.

Ezen a lemezen is. És hogy a hangszerelő ne csupán egy zenei „segédmunkával" képviselje magát, a lemez túloldalán Ravel-mű csendül fel, méghozzá a kevésbé elcsépelt slágerek egyike: a La Valse (A Keringő) című opus.

És hogy varázslatosan csendül fel, ez a világhírű Londoni Szimfonikusok érdeme.

Hja, könnyű nekik: a varázspálcát Claudio Abbado tartja a kezében...

Baranyi Ferenc

OLVASTAM

A természet históriája

Lehet-e manapság egyáltalán még *Pliniust* olvasni? Mondhat-e újat az állatokról, a növényekről, a kozmoszról és az emberről egy száz év híján kétezer esztendős szakmunka nekünk, akik hajlamosak vagyunk feltételezni, hogy minden, ami van, csak azért létezik, hogy kikutassuk, rendszerbe foglaljuk, hogy megalkossuk a rendszerek megalkothatatlan rendszerét. Lehet-e a derék római admirális, Caius Plinius Secundus hatalmas természethistóriája több könyvészeti ritkaságnál? Különösen úgy, ahogy a *Mezőgazdasági Könyvkiadó* Natura szerkesztősége most néhány részletét közzétette: karoling minuszkulákkal, a IX. század oklevelének kézzel rajzolt betűivel, gyönyörű sárga papírra nyomva, reneszánsz illusztrációkkal díszítve.

A szép könyvnek szóló csodálatot, a ritkaság keltette örömöt azonban gyorsan felváltja a döbbenet, amint forgatni kezdjük lapjait. Sorról sorra fogyatkozik a mai tudományosságon felnevelődött gőg, s megterem az olvasóban az alázat. Nem elsősorban attól, hogy két évezrede mennyi mindent tudott egy természetbúvár a növényvilágról, attól sem, hogy milyen hatalmas forrásanyagra támaszkodik, hisz ez a tudás, ez a módszer nekünk már természetes. Bámulatunkat az váltja ki, ahogy Plinius rendet teremt a természet látszólagos rendetlenségében, ahogy elég bátor ahhoz, hogy az eszére bízza magát, ahogy képes hinni a megismerésben, a dolgok megismerhetőségében. Bár tudománytörténeti és elméleti képtelenség, de sorait olvasva minduntalan a felvilágosodás nagy tudósai jutnak eszembe; ők tudtak így hinni az ész mindenhatóságában, a megismerés erejében.

Sokan vádolják Pliniust azzal, hogy hazudós, hogy kritikátlanul átvesz minden olyan hírt, amit ő maga nem ellenőrzött, hogy a tapasztalatokat szárnyaló fantáziájával helyettesítette. Nem tudom megítélni, hisz nem értek a botanikához, még kevésbé a botanikatörténethez. Azt viszont látom, hogy ebben a hatalmas munkában — még ha keverednek is a legendák a tényekkel — az író vezérfonala a kételkedés. Kételkedés saját tapasztalataiban, és a kételkedés a mások által közöltekben.

Elveszett munkáiról unokaöccse, Caius Plinius Caecilius feljegyzéseiből tudunk. Ránk maradt viszont teljes terjedelmében Naturális históriájának harminchét kötete. Ebből adott most közre kilencet a növények világáról és egyet kiegészítésképpen a gyógynövényekről a Natura. Gyönyörű könyvet készítettek *Tóth Sándor* szép fordításából, a *Szlatky Mária* válogatta illusztrációkból és az *Erdélyi Zsuzsanna* által rajzolt középkori betűkből.

(pallagi)

Dzsesszvarázs Debrecenben

Tizenhatodik alkalommal rendezték meg, 18 együttes részvételével, a *debreceni nemzetközi dzsessznapokat.* A sportcsarnok felújítása miatt az időpont eltért a megszokott, kedvezőbb nyári dátumtól, s ez csökkentette a látogatottságot. Ismét sikerült nagy neveket megnyerni a részvételhez, néhány kimagasló tudású hazai művész viszont távol maradt.

Kiss Imre, a Magyar Rádió szórakoztató zenei osztályának vezetője, a magyar dzsesszélet egyik nélkülözhetetlen és fáradhatatlan szervezője. Optimista szervezője, hiszen ilyen kevéssé populáris műfajt felkarolni, részben felszínen tartani, csak hatalmas derülátással lehet.

— Az Interkoncerttel együttműködve, rádiós és személyes kapcsolatok révén sikerült viszonylag drága művészek fellépését biztosítani. *Chet Baker* például Amsterdamból érkezett, Bécsen keresztül, és másnap reggel már Rómába indult. *Jan Garbarek* visszatérő vendég, de az idén nem hívtuk, mert igyekszünk új arcokat, friss színeket hozni a dzsesszpalettára. Sajnos, éppen néhány magyar éljátékossal *(Pege Aladár, Lakatos Antal és Dezső) nem jött létre megegyezés*, anyagi okok, illetve időpontütközés miatt. A rendezőknek pedig tekintettel kell lenni a finanszírozásnál a járulékos költségekre is, ez határt szab a lehetőségeknek. Amíg a rádiónak téma ez a fesztivál, addig az esetleges deficitet is tudja, hajlandó fedezni, ám csak az ésszerűség keretein belül — fejtegette.

— *A rádió műsorában* — sajnos — amúgy is *csökkent a zene aránya*, nehéz a dzsesszadásoknak kedvező időpontot találni, bár a felmérések szerint a spontán hallgatottság jobb, mint gondolnánk. *A közízlést formáló, előrevivő műsorok kellenek*, ez segíti a magyar dzsessz fejlődését, népszerűsítését. Fontos feladat a megszólalási alkalmak biztosítása, a fiatal tehetségek menedzselése is. Jövőre a debreceni dzsessznapokat visszahelyezik nyárra és szabadtérre, *a Nemzetközi Koncertigazgatóság pedig jelentősebb összeget szán erre a nemes célra*, köszönet érte. A műfaj hazai irodalma értékes, de csekély, kevés a hozzáértő kritikus, ritkán foglalkozik a sajtó műbírálattal. A Jazz című füzet rendszeres megjelenése is veszélybe került, alig vállalkoznak cikkírásra, nem lelkesít a társadalmi munka, sőt, maguk a zenészek, akikről, akiknek szól, alig vásárolják.

Ezzel a tanulságos beszélgetést befejeztük, bár a téma kimeríthetetlen.

E három nap a magyar dzsesszélet bizonyos keresztmetszetét is adta, legalábbis a jelenlevők felkészültségét, a divatban levő irányokat. A *Super-triót* (Vukán, Kőszegi, Berkes, plusz Bontovics Kati) korábban már bemutattuk olvasóinknak. *Szabados György* szextettje itt debütált, magyaros free hangzásvilággal. *Berki Tamás* énekes együttese és a *No-spa* szintén kedvező fogadtatásra talált. *Török Ádám* énekesfuvolás ismét új együttessel szerepelt. *György Ákos* billentyűs és *Tarján Zsolt* basszusgitáros kiváló fiatal muzsikusok, vastapsot kaptak. Kiegészülve *Mártha Istvánnal* és *Tátrai Tiborral* elkészült új nagylemezük. *Babos Gyula, Binder Károly*, a *debreceni ütőhangszeres* együttes, a *Magyar Jazz Quartet*, valamint a szegedi *Molnár*- és a helyi *dixieland band* alkotta a honi kínálatot.

Külföldről a brit *George Haslam Level two* négyese free-t játszott, akár az NDK-beli *Ullrich Gumpert*-trió. A szovjet *Igor Nazaruk* kvartettje jó benyomást keltett, *Theo Jörgensman* klarinétos, *Ernie Wilkins* nemzetközi bigbandje az indiai *Divya Group* és a lengyel *String Connection (Krzesimir Debsky* hegedűs Amerikában is turnézott) tették teljessé a választékot. Megbízható, standard színvonal, néhány virtuóz teljesítmény, bravúros improvizálás — ez lehet a rövid jellemzés.

Évek óta van nálam egy kép, Earla Frank szobráról készült a Rutgers Collegeben, és Chet Baker fiatalkori arcmását őrzi. A legendás *dzsessztrombitás* az 50-es években tűnt fel Kaliforniában, *Gerry Mulligan* zenekarában, a west coast stílus egyik úttörőjeként. *Amit ő fúj, az a cool.* Sohasem hittem volna, hogy ilyen könnyen találkozom vele, egyszerűen besétálhatok az öltözőjébe, és kezet rázunk.

Bizony, ma már 57 éves az egykori kedvenc, és hosszú út, *nehéz utazás áll mögötte.* Évtizedes kábítószer-függőségtől megszabadulva tért vissza a pódiumra, és, mi tagadás, eléggé leépült ember benyomását keltette. Foghíjas, borotválatlan, mezítlábán szandál, folyvást szipog. Ám igen barátságos volt, örült a fotónak és szívesen írt üdvözlő sorokat kis füzetembe, *„30 év nagyon hosszú idő, remélem, nem csalódtál, köszönettel: Chet."* Íme, a világsztár szerénysége. Ő következett, gyorsan megkérdeztem, ki a kedvenc muzsikusa (*John Coltrane*, elhunyt tenorszaxofonos) és jelenlegi játékmódját hogyan határozná meg (*mélyhűtött funky*), s már indul is. Kezdetben bizonytalanul mozgott, a dob mellé ülve asszisztált három társának, akik bőgön, zongorán és gitáron-fuvolán játszottak.

Aztán énekelni kezdett, kézbe vette hangszerét és megszólalt a *Hang*, magányosan, szomorúan, ezt így csak ő tudja. *Mindent jól csinál, ahogy kell, hibátlanul*, nagy zenész — mondta mellettem *Fogarasi János*, a kiváló billentyűs, aki *Frenreisz Károllyal* ugyancsak kirándult, jó zenét hallgatni. Aztán még egy Laura-szerű rögtönzéssel vége volt. Nem csalódtam, Chet, bár más voltál, mint vártam, talán elmaradt a katarzis, mégis: köszönöm a többi jelenlevő nevében is az emlékezetes órát, a ritka élményt.

Selmeczy Attila

Magyarok Párizsban

Párizsban, a XVI. kerületi városházán mai *francia és magyar képzőművészek alkotásaiból közös kiállítás nyílt.* A kiállítás szervezője a 11 éves kora óta Franciaországban élő *Szász József* festőművész. Védnöke *Jacques Chirac* miniszterelnök felesége és *Palotás Rezső* magyar nagykövet. A kiállításon 16 francia és 21 magyar festő, szobrász alkotásai láthatók. Ugyanilyen közös kiállítást *tavaly ilyenkor Budapesten a Pataky István galériában már bemutattak.* Most nagyrészt ugyanazon művészek, de új művekkel vesznek részt a párizsi második kiállításon.

Magyar részről köztük van *Bikacsi Daniela, Galambos Tamás, Breznay József, Maracsko Gabriella, Tolg-Molnár Zoltán, Kádár Miklós János és Hajdú B. László.*